

SLOVENSKÁ REPUBLIKA A ÚSES

Mgr. Jozef VOJTEK

*Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, Námestie L. Štúra 1, 812 35,
Bratislava, jozef.vojtek@enviro.gov.sk*

ÚVOD

Realizácia tzv. obilninárskeho programu a tzv. programu náhradných rekultivácií v Podunajskej nížine, na Východoslovenskej nížine a v širokých kotlinách Slovenska (Horné Ponitrie, Turiec, Liptov a pod.) patrila koncom 90. rokov 20. storočia k niektorým ekologickým „prešľapom“ dožívajúceho komunistického režimu. Táto realizácia prispela k podstatnej redukcii ekologických sietí miestnej kultúrnej krajiny a k zvýšeniu jej ekologickej nestálosti.

Ekologické prešľapy komunistického režimu prispeli aj k zvyšujúcemu sa environmentálnemu povedomiu obyvateľstva Slovenska. To bolo využité aj v praktickej politike - v novembri 1989 vo vznikajúcom politickom hnutí „Verejnosc' proti násiliu“, ktoré na Slovensku zapríčinilo pád komunistického režimu, mali amatérski ochrancovia prírody z Bratislavy významné slovo.

Kvôli objektivitě je však potrebné povedať, že aj vďaka spomínanému obilninárskemu programu a samozrejme aj kvôli uprednostňovanej výrobe bravčového mäsa bola v tých rokoch napríklad spotreba mäsa na jedného obyvateľa v Slovenskej socialistickej republike na úrovni porovnateľnej s USA, Austráliou alebo s Argentínou a len o málo zaostávala za spotrebou v Českej socialistickej republike. SSR bola v tom období potravinovo sebestačná, čo sa zdalo v porovnaní s polohladným Poľskom, Bulharskom a najmä susedným Sovietskym zväzom skoro ako zázrak.

Kvôli objektivitě je tiež potrebné uviesť, že vzhľadom na ťažšie prírodné i výrobné podmienky i vzhľadom na historický vývoj (protiturecké vojny, následné protihabsburské povstania a pod.) postihovali v uplynulých storočiach niektoré regióny Slovenska hladomory viac-menej pravidelne a že posledný naozajstný hladomor sa vyskytol v oblasti severného Slovenska iba niekoľko rokov pred koncom 19. storočia. Koniec-koncov časť obyvateľstva Slovenska uprednostnila pred smrťou hladom, keď už sa to dalo, vysťahovanie za more. Slováci sú po Íroch druhým národom Európy, ktorý utrpel vysťahovalectvom najväčšie ľudské straty.

K ekologickému „zlu“ obilninárskeho programu a náhradných rekultivácií pôdy nížin a kotlin Slovenska prispievali aj technokraticky vykonávané vodohospodárske úpravy vodných tokov a zmeny technológií v poľnohospodárstve. Ich dôsledkom boli podstatné zmeny režimov nív vodných tokov a aj podstatné zmenšenie podielu trvalých trávnych porastov na poľnohospodárskom pôdnom fonde v prospech zvýšenia výmer ornej pôdy.

Všetky spomínané trendy na Slovensku sa viac alebo menej prekrývali s vtedajšími trendmi v Českej republike, predovšetkým na Morave.

VÝVOJ PROBLEMATIKY ÚSES NA SLOVENSKU V ROKOCH 1990-2010

Ešte počas trvania ČSSR sa na tvorbe koncepcie ÚSES a na prvých krokoch v rámci jej realizácie v praxi podieľalo aj niekoľko málo odborníkov zo Slovenska. Počas trvania ČSSR vznikli aj prvé projekty ÚSES vymedzené na lokálnej úrovni (URBION Bratislava: Projekt LÚSES pre k. ú. Senec z roku 1989).

Koncepcia ÚSES sa stala aj súčasťou environmentálnej štátnej politiky Slovenskej republiky. Jej nástup bol impozantný. Uznesením vlády Slovenskej republiky č. 319 z 27. apríla 1992 bol schválený Generel nadregionálneho územného systému ekologickej stability. Toto uznesenie vlády v bode B. konštatuje, že vláda SR súhlasí s Generelom nadregionálneho územného systému ekologickej stability Slovenskej republiky ako záväzným podkladom pre všetky stupne a kategórie plánovacej a projekčnej dokumentácie, ktoré sa dotýkajú priestorovej organizácie a využitia územia.

Spomínané uznesenie vlády uložilo ministrovi predsedovi Slovenskej komisie pre životné prostredie (predchodca MŽP SR) napríklad rozpracovať Generel na nižšie úrovne, zapracovať ho do nového zákona o ochrane prírody a krajiny (č. 287/2004), zabezpečiť ochranu všetkých biocentier a iné.

Prílohou uvedeného uznesenia vlády bol zoznam biocentier biosférického, provinciálneho a nadregionálneho významu.

Ďalší vývoj problematiky ÚSES v Slovenskej republike však už taký impozantný nebol. V rokoch 1994-1996 boli postupne spracované projekty RÚSES pre vtedajšie okresy. Ich úroveň však bola rôzna. Začiatkom roku 1998 bola narýchlo (pred voľbami) vykonaná zmena v územnom členení Slovenska a nové kraje dostali aj nové územné plány i s ich ekologickými časťami. Tie sú dodnes podkladom pre vypracovávanie územných plánov sídiel.

Na prvý pohľad je z hľadiska problematiky ÚSES v Slovenskej republike všetko v poriadku. Lenže nie je.

PROBLÉMY KONCEPCIE ÚSES NA SLOVENSKU – ŤAHANIE ZA KRATŠÍ KONIEC

Územie oboch nížin a všetkých širších kotlín zaberá približne 40 % plochy Slovenska. Ničenie miestnych ekologických sietí oboma spomínanými programami bývalého režimu i ďalšími dôsledkami civilizačného procesu nepriaznivo ovplyvňuje životné prostredie 60 % jeho obyvateľstva. Z dôležitosti existencie ekologických sietí v kultúrnej krajine nížin a kotlín Slovenska pre životné prostredie ich obyvateľov by zrejme mali vyplývať aj limity pre ich plošné zastúpenie, pod ktoré by sa pri vypracovávaní územných plánov sídiel i oblastí nemalo ísť. Také limity sa však na Slovensku za uplynulých 20 rokov narodiť nestihli. A tak dnes zostáva len na dobrej vôli daného zastupiteľstva, aký podiel zo svojho katastrálneho územia je ochotné obetovať pre ekologickú sieť.

O niečo lepšia situácia je pri projektoch pozemkových úprav. Podľa platnej metodiky na ich vypracovanie („Metodický návod pre konanie o začatí pozemkových úprav“ Ministerstva pôdohospodárstva Slovenskej republiky z roku 2001) nesmie klesnúť koeficient ekologickej stability riešeného územia (KES) z možných 5 stupňov pod 3., čiže pod stredný stupeň. Ibaže tieto projekty sa týkajú len poľnohospodárskeho pôdneho fondu riešeného katastrálneho územia. Tieto projekty samozrejme nemajú dosah na intravilány sídiel, kadiaľ často vedú biokoridory, ktoré tam mávajú problémy s priepustnosťou.

V zásade sa problematika ÚSES v Slovenskej republike od roku 1989 dodnes dostáva na slepú koľaj – pomaly, ale iste.

MŽP SR vydalo v roku 1993 „Metodický pokyn pre spracovanie projektov ÚSES“. V ňom však chýba práve tá najpodstatnejšia vec – limit pre podiel ekologickej siete v riešenom území. Tento metodický pokyn je platný dodnes.

Jedinou zmienkou o problematike ÚSES v zákone NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny je konštatovanie v jeho § 4 ods. 3 – Vytváranie a udržiavanie ÚSES je verejným záujmom. Navlas rovnaká formulácia je uvedená aj v § 3 ods. 3 zákona NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov, ktorý platí dodnes.

Vyhláška MŽP SR č. 218/1998 už nehovorila o projektoch ÚSES ako o povinných podkladoch pre vypracovanie územných plánov, ale už len ako o podkladoch.

Od roku 2001 už nie je pre vyhotovenie územných plánov sídiel alebo oblastí potrebné vypracovávať projekty ÚSES, ale len tzv. krajinnoekologické plány. Tie sa vypracovávajú podľa „Metodického postupu spracovania krajinnoekologického plánu v rámci prieskumov a rozborov“ Odboru územného plánovania MŽP SR. V zásade by na názve nezáležalo. Avšak ani krajinnoekologický plán nerieši to, čo je hlavným nedostatkom 40 % územia Slovenskej republiky - nemá určený limit pre podiel ekologickej siete v riešenom území.

Či je daný vývoj a daný stav v súvislosti s koncepciou ÚSES v Slovenskej republike stavom v civilizovanej časti tejto planéty nazývaným Potemkinovskou dedinou, ponechávam na úvahu čitateľov.

A teraz nám do toho prišla NATURA 2000. MŽP SR si ju v rokoch 2002-2003 nechalo za holandské peniaze vymedziť niekoľkým mimovládny organizáciám tak, že teraz tvoria 34 % územia republiky. CHVÚ máme mať najviac v EÚ – 28 % (!!!). Po vyhodnotení výsledkov inventúry biodiverzity z roku 2008 v členských štátoch EÚ Európske komisia konštatovala jej pretrvávajúci pokles a zrejme bude nasledovať prítvrdenie v podobe rozšírenia území NATURA 2000 o spájajúce prvky. To by pravdepodobne znamenalo, že zo Slovenska by sa stal skanzen. Je preto nádej, že na Slovensku sa pod takýmto tlakom začneme ekologickým sieťam v kultúrnej krajine venovať nielen formálne, ale naozaj.